

МІЖНАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЗА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ: СУЧАСНІ ВИМІРИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL SAFETY IN EMERGENCY SITUATIONS: MODERN MEASUREMENTS AND MECHANISMS OF IMPLEMENTATION

У статті розглянуті актуальні проблеми міжнародної екологічної безпеки за надзвичайних ситуацій. Досліджено основні положення Декларації Кіотського протоколу з міжнародної екологічної безпеки та Конвенції про біологічне різноманіття.

Визначено, що глобалізаційні процеси на планеті посилюють загрозу людству у вигляді екологічних небезпек: руйнування озонового шару атмосфери та проявів глобальних змін клімату, забруднення світового океану, цивілізаційного протистояння між християнським і мусульманським світом, створення та функціонування глобальної терористичної мережі, розповсюдження ядерної, хімічної, біологічної, геофізичної, космічної, психотропної, екологічної зброї та технологій масового ураження.

Встановлено, що формування міжнародної екологічної безпеки повинно відповідати таким принципам: надпріоритетності, високого статусу, інтернаціоналізації, інтеграції, колективного характеру міжнародної екологічної безпеки та пріоритету загальнолюдських цінностей і права народів, країн світу на безпечне довкілля.

Основними механізмами реалізації міжнародної екологічної безпеки слід вважати міждержавне співробітництво, створення механізмів дієвого міжнародного консалтингу, мирного врегулювання спорів, запобігання трансграничному забрудненню довкілля, науково-технічної співпраці, міжнародної відповідальності за трансграничну шкоду довкіллю, громадського контролю та залучення міжнародних неурядових і громадських організацій у надзвичайних екологічних ситуаціях. Доведено, що механізми функціонування міжнародної екологічної безпеки за надзвичайних ситуацій вимагають консолідації зусиль міждержавних заходів природоохоронного характеру на засадах стійкого та збалансованого розвитку.

Ключові слова: екологічна безпека, надзвичайні ситуації, глобалізація, міжнародні

декларації, навколишнє середовище, клімат, цивілізаційне протистояння.

The article deals with topical problems of international environmental safety in emergencies. The main provisions of the Kyoto Protocol Declaration on International Environmental Security and the Convention on Biological Diversity are examined.

It is determined that globalization processes on the planet increase the threat to humanity in the form of ecological dangers: destruction of the ozone layer of the atmosphere and manifestations of global climate change, pollution of the oceans, civilizational confrontation between the Christian and Muslim world, creation and functioning of the nuclear system, creation and functioning, geophysical, space, psychotropic, environmental weapons and technologies of mass destruction.

It is established that the formation of international ecological security must comply with the following principles: supremacy, high status, internationalization, integration, collective character of international ecological security and priority of human values and the right of peoples, countries of the world to a safe environment.

The main mechanisms for the implementation of international environmental security should be considered interstate cooperation, the establishment of mechanisms for effective international consulting, peaceful settlement of disputes, prevention of transboundary environmental pollution, scientific and technical cooperation, international responsibility for transboundary environmental damage and environmental damage, NGOs in environmental emergencies.

It is proved that mechanisms of functioning of international ecological safety in emergencies require consolidation of efforts of interstate nature conservation measures on the principles of sustainable and balanced development.

Key words: ecological security, emergencies, globalization, international declarations, environment, climate, civilizational confrontation.

УДК 339.351.9
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2020-15-10>

Корецький Ю.О.

аспірант кафедри публічного управління у сфері цивільного захисту Національний університет цивільного захисту України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Деградація екосистем, швидкі темпи зростання промисловості та розширення вживання хімічних речовин збільшують ризик виникнення надзвичайних ситуацій. Крім того, темпи промислового розвитку в багатьох країнах, що розвиваються, випереджають можливості урядів по розвитку інфраструктури для боротьби з катастрофами, що породжує значну уразливість і велику залежність від міжнародної допомоги. Також внаслідок високих темпів зростання чисельності народонаселення й урбанізації дедалі більша кількість людей піддається ризику в період надзвичайних ситуацій.

Взаємодії систем техногенної цивілізації та природи відбуваються за своїми законами, які

спроможні транслювати синергетичні ефекти в майбутнє. Через це загрози в природній і техногенній сферах у найближчій перспективі можуть стати домінуючими. Ці загрози здатні створювати й активізувати ряд інших загроз, що проявляються винятково високим градієнтом посилення факторів ураження населення, навколишнього середовища в момент їх виникнення, акумуляції та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань масштабів антропогенного впливу на біосферу та посилення екологічних ризиків функціонування економічних і політичних систем присвячували свої праці такі науковці: О. Білорус, О. Васюта, А. Гальчинський, З. Герасимчук, Б. Губський,

М. Долішній, А. Філіпенко, О. Чумаченко, В. Шевчук та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Пріоритет екологічної безпеки в умовах глобального науково-технічного прогресу людства зумовлює пошук і розробку механізмів створення єдиної консолідованої системи міждержавних заходів природоохоронного характеру.

Мета статті постає в необхідності дослідження сучасного стану міжнародної екологічної безпеки за надзвичайних ситуацій і виокремлення механізмів запобігання проявам поляризації країн світу та загрозам природного, техногенного, демографічного, економічного та іншого характеру.

Виклад основного матеріалу. Порядок денний на XXI ст., прийнятий на Конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку в 1992 р, встановив всеосяжний глобальний підхід до забезпечення сталого розвитку. Була заснована Міжнародна комісія з питань сталого розвитку (МКУР), якій належить особлива роль у справі оцінки завдань глобалізації, пов'язаних із процесом сталого розвитку. Вона виконує свої функції в координації з іншими допоміжними органами ЕКОСОП і розробляє в рамках свого мандата рекомендації для ЕКОСОП.

Важливим етапом стала проведена у вересні 2000 р. Спеціальна сесія ГА ООН (Асамблея тисячоліття). Серед восьми основних цілей, позначених у Декларації, яку прийняла ця сесія, виділена і мета охорони навколишнього середовища. Заявлено про підтримку принципів сталого розвитку, тобто про те, що вся екологічна діяльність повинна дотримуватися етики дбайливого та відповідального ставлення до природи. Основними сферами діяльності відповідно до Декларації є: забезпечення вступу в силу Кіотського протоколу; збереження всіх типів лісів; реалізація Конвенції про біологічне різноманіття і Конвенції про боротьбу з опустелюванням; раціональна експлуатація водних ресурсів і справедливий доступ до води; посилення співпраці з метою скорочення числа і наслідків стихійних лих і антропогенних катастроф; забезпечення вільного доступу до інформації про геном людини [7].

Принцип сталого розвитку є одним з основоположних принципів екологічного права ЄС. Він закріплений у Маастрихтському договорі, підписаному у 1992 р., де були значно розширені цілі Співтовариства та викладено принципи використання і збереження природних ресурсів в умовах сталого розвитку. Він включає такі основні положення:

– визнання права людини на навколишнє середовище, що відповідає вимогам, необхідним для підтримки життя і добробуту;

– держави повинні визнати принцип рівних прав нинішнього і майбутніх поколінь (inter-generational equity) на використання навколишнього середовища і природних ресурсів;

– збереження природи передбачає управління користуванням (management of use) навколишнім середовищем і природними ресурсами таким чином, щоб забезпечити можливість ресурсного потенціалу для забезпечення потреб майбутніх поколінь;

– цінні екосистеми і природні процеси біосфери повинні підлягати збереженню, що, у свою чергу, невіддільне від збереження біологічного різноманіття;

– держави повинні прийняти високі стандарти захисту навколишнього середовища і з їх урахуванням здійснювати моніторинг стану навколишнього середовища; відповідні дані повинні публікуватися у відкритій пресі;

– у тих випадках, коли діяльність може призвести до істотного впливу на навколишнє середовище або стан природних ресурсів, до прийняття рішення про здійснення такої діяльності, повинна бути проведена процедура оцінки впливу на навколишнє середовище;

– держави й особи, котрі найімовірніше будуть схильні до дії, зазначеної в п. 6 діяльності, повинні бути завчасно поінформовані про проект і повинні мати доступ до відповідних адміністративних і судових органів для юридичного захисту своїх прав;

– держави повинні співпрацювати в просуванні концепції сталого розвитку; найбільш розвинені держави повинні надавати допомогу державам, що розвиваються;

– з урахуванням того, що багато природних об'єктів і ресурсів мають транснаціональний і глобальний характер, вони повинні використовуватися державами на розумній і справедливій основі [7].

Процеси глобалізації, збільшення диспропорцій в економічному розвитку та ресурсному забезпеченні між економічно розвиненими і слабо розвиненими країнами, зростання чисельності та міграції населення посилюють загрозу людству в довгостроковій перспективі внаслідок виникнення імпульсів руйнівних конфліктів світового масштабу у вигляді екологічних небезпек, зокрема:

– руйнування озонового шару атмосфери та проявів глобальних змін клімату (посилення тепличного ефекту; зростання рівня викидів метану, аерозолів, радіоактивних газів; зміна концентрації озону в тропосфері та стратосфері; підвищення температури повітря

на 1,1–6,4°C; танення льодовиків Арктики, підняття рівня Світового океану на 1 м [1]), що може призвести до катастрофічних загроз життю і здоров'ю людей, загострення силових конфліктів у 46-ти країнах світу з населенням 2,7 млрд осіб [9, с. 69];

– забруднення Світового океану через екстенсивну діяльність ТНК, захоплення в ньому отруйних і радіоактивних речовин, насичення вод вуглекислим газом з атмосфери, надходження антропогенних нафтопродуктів, важких металів і складних органічних сполук (за оцінками «Greenpeace», щороку до Світового океану скидається близько 6,5 млн тонн відходів, де 80% складає пластик, що створює загрозу 267 видам морських мешканців [5]);

зростання кількості населення світу (з 7 млрд осіб (2012 р.) до 10 млрд осіб (2050 р.) та трансформація детермінантів руху міграційних потоків (екологічні мігранти, екологічні біженці);

обмеженість доступу до світових ресурсів і непропорційність їх використання країнами світу (за останнє десятиріччя економічно розвинуті країни споживали близько 70% світової енергії та металів, 60% харчових продуктів [6];

– цивілізаційне протистояння між християнським і мусульманським світом;

– створення та функціонування глобальної терористичної мережі (до її складу входять найбільш одіозні терористичні угруповання: єгипетські «Ал-Гамаатал-ісламія», «Ал-Джихад», алжирські «Фронт ісламського порятунку», пакистанські «Джамаат ал-фукра», «Харакат ал-ансар», палестинські ХАМАС, «Ісламський джихад», ліванська «Хизбалла», міжнародні «Аль-Каїда», «Світовий фронт джихада» [3]);

– розповсюдження ядерної, хімічної, біологічної, геофізичної, космічної, психотропної, екологічної зброї та технологій масового ураження;

– утворення нових центрів сили, протистояння і боротьби між ними за лідерство (Європейський Союз, Китай, Індія, Бразилія, Росія);

– виникнення глобальних соціальних спалахів і протестів межевої злиденності й бідності в країнах «третього світу», де кількість населення до 2025 р. може сягнути 7,8 млрд осіб);

– зростання обсягів споживання та дефіциту ресурсного й енергетичного забезпечення (прогнозується до 2030 р. збільшення споживання енергоносіїв на 37–50%); до того ж, світових ресурсів нафти для енергозабезпечення цивілізації вистачить лише на 30–60 років, природного газу – на 40–70 років, вугілля – на 300–700 років, плутонію для АЕС на швидких

нейтронах – на 1 тис. років, клатратів метану Чорного моря – на 40–700 тис. років [1];

– природні пожежі знищують ліси планети. У 2019 р. в лісах Амазонії, які є легенями планети та виробляють п'яту частину всього кисню планети, згоріло 2 млн га. Всього за рік у Бразилії сталося 80 тис. пожеж [2]. Пожежі в Австралії знищили декілька сотень тисяч гектарів лісів, 1 400 домівок [4].

Зазначені конфлікти можуть зумовлюватися досягненням рівня граничних значень у розвитку суспільства, що спричинять відповідні екологічно небезпечні та катастрофічні наслідки. Зокрема, зміни клімату та глобальне потепління можуть призвести не лише до скорочення рівня світового ВВП на 20%, але й спричинити потужні паводки в Бангладеш, В'єтнамі, Єгипті, Індії, Індонезії, Китаї, США, Таїланді, Філіппінах і Японії. Наприклад, у 2019 р. від урагану «Доріан» загинули десятки людей, 70 тис. осіб постраждало, 800 тис. осіб було евакуйовано [8]. Китай, Індія, Мексика, Близьній Схід, Південна Америка, Центральна Азія та інші країни світу, де 430 млн людей вже потерпають від дефіциту питної води [1].

Тому формування міжнародної екологічної безпеки має здійснюватися не за рахунок дискримінації, знедолення людей у певних регіонах і країнах світу, а реалізовуватися відповідно до загальноновизнаних світовою спільнотою паритетних засад із урахуванням:

– надпріоритетності міжнародної екологічної безпеки у структурі національної безпеки країни та стратегічних орієнтирів;

– високого статусу міжнародної екологічної безпеки та її політичної підтримки, що враховує національні та регіональні інтереси;

– пріоритету загальнолюдських цінностей і права народів, країн світу на безпечне довкілля – ключовий принцип міжнародної екологічної безпеки, що є невід'ємною частиною основних прав і свобод людини;

– інтернаціоналізації міжнародної екологічної безпеки, що передбачає співробітництво всіх держав, вільне від конфронтації та суперництва;

– інтеграції міжнародної екологічної безпеки в життєві цінності та пріоритети розвитку людства;

– колективного характеру міжнародної екологічної безпеки за принципом «природа не знає кордонів»; [6].

– рівності суб'єктів міжнародної екологічної безпеки – формування екологічної безпеки певної держави у взаємодії з іншими державами;

– системної складності та невизначеності якісно-кількісних параметрів міжнародної екологічної безпеки;

– збереження цінності наданих благ у часі екологічною безпекою – міжнародна екологічна безпека є постійним універсальним благом і є невід’ємним компонентом життєзабезпечення країн світу;

– системного характеру міжнародної екологічної безпеки, що відповідає ноосферній теорії та передбачає загальну екологізацію суспільного життя всіх країн світу;

– просторового консерватизму міжнародної екологічної безпеки, що полягає у неможливості транспортування більшості екологічних благ;

– співробітництва в надзвичайних екологічних ситуаціях – створення механізмів дієвого міжнародного консалтингу і допомоги у формуванні міжнародної екологічної безпеки;

– мирного врегулювання спорів, пов’язаних із транскордонним впливом на довкілля та рівнем міжнародної екологічної безпеки;

– системного обміну екологічною інформацією, що забезпечує адекватну оцінку національного та регіонального внеску країн у досягнення відповідного рівня міжнародної екологічної безпеки;

– запобігання транскордонному забрудненню довкілля – передбачає врахування взаємозв’язку між різними видами економічної діяльності та їхніми екологічними наслідками для країн світу;

– добросусідства та не заподіяння шкоди іншим спільнотам, народам, країнами світу внаслідок заборони та покарання екологічної агресії;

– науково-технічної співпраці у сфері міжнародної екологічної безпеки;

– міжнародної відповідальності за транскордонну шкоду довкіл्लю через впровадження спеціальними міжнародними інституціями механізмів економічних санкцій для країни-порушників;

– політичних пріоритетів міжнародної екологічної безпеки передбачає єдність економіки та політики і сприяє розвитку екологічних ініціатив;

– громадського контролю міжнародної екологічної безпеки, що передбачає залучення міжнародних неурядових і громадських організацій, екологічних рухів, представників прогресивних ділових, наукових та ініціативних групи та ін. [1].

Зазначені принципи міжнародної екологічної безпеки засвідчують системну взаємозумовленість рівнів раціоналізації природокористування, якості навколишнього середовища, стану природно-ресурсного й енергетичного потенціалу між країнами світу, з одного боку, і потенціалом розвитку світової спільноти, з іншого.

Висновки. Екологічні надзвичайні ситуації можуть виникати не лише за промислових аварій, але й у разі різкої зміни параметрів довкілля у зв’язку з критичною кількістю факторів впливу. Оцінюючи екологічний стан і його критичність, ми повинні мати на увазі закон еволюційно-екологічної безповоротності: екосистема, що втратила частину своїх елементів, не може повернутися в первинний стан. Тому врятувати людство від глобальних екологічних загроз можливо за умов консолідації зусиль у напрямку формування міжнародної екологічної безпеки та спрямування світової економічної спільноти до нових вимірів благополуччя та добробуту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бохан А.В. Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації. *Ефективна економіка*. № 3. 2009. С. 127–134.
2. В Бразилії огонь уничтожил уже два миллиона гектаров леса. URL: https://www.1tv.ru/news/2019-08-25/371065-v_brazilii_ogon_unichtozhil_uzhe_va_milliona_gektarov_lesa.
3. Добаева И., Добаев А. «Новый терроризм»: глобализация и социально-экономическое расстройство. *МЭ и МО*. 2009. № 5. С. 114–120.
4. Забирайте документи и уезжайте: как Австралия спасается от масштабных пожаров. URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/zabirajte-dokumenty-i-uezzhajte-kak-avstraliya-spasaetsya-ot-masshtabnyh-pozharov>.
5. Загрязнение Мирового океана: причины и последствия. URL: <https://www.kp.ru/guide/zagrjaznenie-mirovogo-okeana.html>.
6. Кисельов М.М., Деркач В.Л. та ін. Концептуальні виміри екологічної свідомості : монографія. Київ : Парапан. 2003. С. 185–186.
7. Лук’яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція : монографія. Київ : ТОВ «Нац. підручник». 2008. С. 96–96.
8. Непредсказуемость урагана «Дориан», сентябрь 2019. URL: <https://geocenter.info/new/nepredskazuemost-uragana-dorian-sentjabr>.
9. Трибушная Е. Климат войны. *Корреспондент*. 2007. 1 дек. С. 69–70.